
DE VIJFWINDGATEN STORY (1)

Door de uitbreiding van het woongebied langs de Nederschelde zag de stad zich verplicht de verdedigingslijn langs de Schepenvijvergracht meer zuidwaarts te verplaatsen.

Men voorzag een brug met sluisdeuren die een gracht op het einde van de Sparik (nu Lange Violettenstraat) (2) zou overspannen.

Het duurde tot 1325 vooraleer de nieuwe defentielijn klaar was maar daarvoor kreeg men dan ook waar voor zijn geld (3). Niet alleen was de gracht volledig afgezet met hoge muren en torens men voorzag hem ook van twee poorten. De Windgatenpoort, op de weg naar Brussel en een waterpoort, die moest toelaten de sluizen gemakkelijk te bedienen en te verdedigen. (4)

De gracht, spoedig "Klein Scheldeken" genaamd, verbond zoals zijn voorganger de Schepenvijver, de Oude met de Nederschelde (Fig. 1).

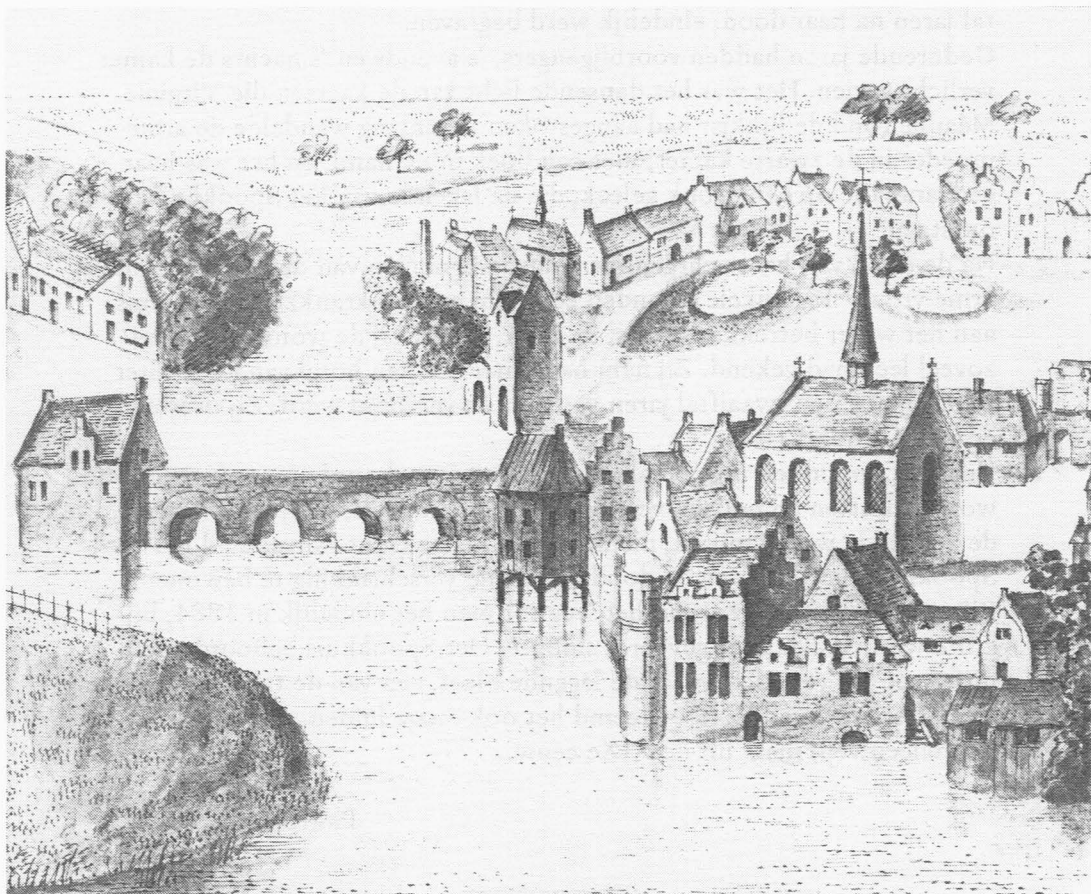

Fig. 1. Vijfwindgatenbrug. Op deze tekening (volgens Panoramisch zicht van 1534) zijn er maar 4 gaten te zien.

Rechts onder : het Klein Begijnhof met kerk. In het midden boven : de St-Joriskapel. Midden : De Windgatenpoort en -brug.

Foto : Stadsarchief Gent. Atlas Goetghebuer.

Daar het peil van de Oude Schelde merklijk hoger lag dan dit van de Nederschede had men zijn toevlucht moeten nemen tot sluisen. Het watervalvul nodigde uit tot het bouwen van molens wat dan ook gebeurde. Tussen 1352 en 1551 kwamen drie waterraderen de boorden van het Klein Scheldeken tussen de brug en de uitmonding in de "Neer-Schede" versieren.

De verdedigingsfunctie van het Klein Scheldeken duurde maar een zestigtal jaren. Weer door de voortdurende groei van de stad zag men zich verplicht het nog verder zuidwaarts te zoeken. De Rietgracht, gegraven tussen 1378 en 1384 en voorzien van de Keizer- en Sint Lievenspoort (1409) moest voortaan de vijandelijke aanvallen afweren. (5)

De poort "ter Windgaten" was dus een alledaagse binnenpoort gewor-

den. Ze werd nog gebruikt als opslagplaats, vooral voor de tenten en het krijgsmateriaal van de Gentse milities.

Daar de Gentenaars weigerden een bijkomende belasting te betalen kwam onze bloedeigen Keizer Karel in 1540 de euveladers in hun hemd zetten. "Ruud van kolirre" besloot hij o.a. een dwangburcht tegen die "ambetanterikken" op te richten. Ook liet hij verschillende versterkingen in de buurt van dit "Spagniardenkasteel" afbreken waaronder de Vijfwindgatenpoort (6). De brug met de sluizen bleef behouden.

De Rietgracht zorgde er ondertussen voor dat de Oude Schelde en daarmee ook het Klein Scheldeken in onbruik raakten. Niettegenstaande stadsvoorschriften de aanliggende eigenaars tot baggeren verplichtte kon men de wildgroei en de aanvoer van slik niet meer de baas. De riviertjes werden dan ook langzaam onbevaarbare open afvoerkanalen.

De situatie bleef onveranderd tot het begin van de 19e eeuw. In 1836 namelijk werd een groot deel van de Oude Schelde overdekt voor het aanleggen van de spoorweg naar het Zuid-station. Het duurde juist honderd jaar tot men in 1936 het laatste stuk van die eens zo mooie rivier in riolen had verlegd. Het stukje Klein Scheldeken tot aan de Vijfwindgaten werd terzelfdertijd tot afvoerpijp gedegradeerd.

Reeds in 1928 was er sprake ook het deeltje tussen de brug en de Nedschelde te dempen. Op de raadsvergadering van 8 oktober werd volgende besloten : "Overwegende dat de arm der Oude Schelde, gezegd "arm der Vijfwindgaten" sedert geruime tijd voor de scheepvaart onbruikbaar is en ten gevolge van verslijking zelfs gevaar oplevert voor de openbare gezondheid; dat het dempen van gezegden Scheldearm in praktijk niet anders dan voordelen oplevert voor ons bestuur; gezien de gunstige voorwaarden die het College jegens de Staat bedongen heeft; op verzoek van het Schepencollege; gelet op de wetgeving op het stuk. Besluit : Gunstig advies wordt verleend betreffende de voorwaarden onder dewelke het Stadsbestuur vanwege de Staat, gemachtigd wordt het "Oud-Scheldeken-Arm der Vijfwindgaten" te dempen, met gratis afstand der beschikbaar te worden bedding ten profijte der Stad Gent. Aldus gedaan ter zitting van 8 oktober 1928." De burgemeester Van der Stegen en de secretaris Norro die dit besluit ondertekenden hadden echter zonder de waard, in de vorm van het Belgisch leger, gerekend.

Naast de te dempen arm lag en ligt nog altijd de militaire kazerne. Het in 1582 gebouwde "Pesthuis" was in de loop der jaren omgevormd en afgestaan aan het Ministerie van Oorlog om er soldaten in te logeren. Nu zochten deze militairen reeds lang naar een mogelijkheid een tweede ingang te maken aan hun kwartier. Het werd bekvechten tussen de Stad en de Nationale regering afdeling Oorlog.

Na meer dan een jaar discussie kwam men tot volgende overeenkomst :
1e. De stad mocht beschikken over de bedding van de Vijfwindgatenarm

maar moest, na demping, ongeveer de helft van de grond (langs de langas van de gracht) afstaan aan het Ministerie.

2e. De stad mocht vrije toegang hebben tot de later te leggen afdekplaten van de riolering.

3e. De stad mocht de riolering leggen en ook betalen.

4e. Het Ministerie van Oorlog (M.v.O.) mocht een afsluitingsmuur plaatsen op het opge vulde terrein.

De Stad die de riolering "mocht !" betalen zocht een partner in de "Usines Pipyn" die ook haar afvalwater loosde in de rest van het Klein Scheldeken (7). Pipyn ging aanvankelijk akkoord de helft van de kosten op zich te nemen. De wegenisdienst van de stad maakte een eerste raming van de algemene kostprijs en prompt trok Pipyn zich terug uit de affaire. Natuurlijk liet ook de stad het nu afweten.

Zes jaar vol stank gingen voorbij tot de klachten over de reukhinder zo talrijk werden dat er iets moest gedaan worden. Het Schepencollege polste het Ministerie over een eventuele deelname in de onkosten. De Staat, royaal zoals steeds, sloeg voor het vullen van de bedding, na het leggen van de afvoerpijpen, gratis te laten uitvoeren door de soldaten van het 1e Artillerie Regiment uit de aanpalende kazerne. De afsluitingsmuur langs het militair terrein zou dan toch ook maar betaald worden door het M.v.O.

Een gans jaar had men nodig om tot een compromis te komen. Op 29 juli 1937 ging hetzelfde M.v.O. dan eindelijk akkoord 40 % van de kosten te dragen op voorwaarde de gehele gedempte oppervlakte gratis te worden toegewezen.

Begin 1938 werd een overeenkomst gesloten tussen de Staat respectievelijk vertegenwoordigd door de Ministers van Openbare Werken en Werkverschaffing, van Financiën, Binnenlandse Zaken, Oorlog en tussen het College van Burgemeester en Schepenen der stad Gent, vertegenwoordigd door Burgemeester Van der Stegen en secretaris Norro. De overeenkomst bestond uit 12 artikelen waarvan hierna de bijzonderste :

1e. De Belgische Staat verklaart als niet bevaarbaar het gedeelte van de Scheldearm genaamd "Arm der Vijfwindgaten" begrepen tussen de stuw der VwG en zijn uitmonding in de Neer-Schelde. Dus zal deze tak van de zijarm mogen gedempt worden (Wet nog te stemmen, zie verder in het verhaal).

4e. Het Ministerie van Openbare Werken doet kosteloze overgave aan M.v.O. van de grond na demping. Uitzondering voor een boord van 3,5 meter langs de Neer-Schelde die aan de Staat blijft (trekweg).

8e. De stad Gent zal in de loop van twee jaar na het verschijnen in het Staatsblad een riool in de oude bedding leggen en nadien dempen tot aan de boordsteen van de bestaande kaaimuur langs de kazerne. De gewelven onder de rijksweg Brussel-Gent moeten worden afgebroken en

nadien moet de straat worden hermaakt. De bij te voegen grond tussen kaaimuur en hoogte van de straat moet worden bekostigd door M.v.O. Het latere onderhoud van de riolen valt ten laste van de Stad. Er mag nooit enig gebouw opgetrokken worden boven de afvoerpijpen.

9e. M.v.O. zal tussenkomen voor 80.000 fr. in de kosten van de werken vanzohaast de wet is gestemd en in het Staatsblad opgenomen.

10e. Het Ministerie van Openbare Werken zal tussenkomen voor 23.644 fr. of de uit te voeren werken onder de Brusselse straat en de nieuwe bestrating.

Het lastenkohier van de stad Gent zag er als volgt uit (8) : "Betreffende het bouwen van de nieuwe riolen tengevolge de demping van het Oud Scheldeken tussen de St-Lievensdoorgang en het Arteveldeplein en tussen Vijfwindgatbrug en de Neerschelde samen uitgezet aan 369.083.42 frank". Alleen voor de uitbaggering en ledigtrekken van het nog bestaande stukje Kleine Schelde 63.000 fr en voor het bouwen van ditzelfde gedeelte riolen plus het opvullen met goede grond 43.715 fr.

De "Entreprise de travaux publics, Emile De Waele, rue des moineaux 48, Gand" in het zuiver Gents "Miele den antrepeneur uit de Mussestraete" neemt op 28 juni 1938 de werken aan. Hij wil de job uitvoeren met 22 werklieden waarvoor hij een "Laisser-passer" vraagt aan de militaire overheid. Ook de wegenisdienst van de stad Gent, Borluutstraat 26 heeft enkele doorgangsbewijzen nodig voor Strumpfmann Ignace, ingenieur, Hoste August, conducteur, De Keyzer Alfred, toezichter en voor nog elf arbeiders.

Vanzohaast de dienst der militaire gebouwen zag dat de werken een aanvang namen begon men daar te dromen van grootse uitbreidingsplannen. De koer moest worden vergroot, nieuwe loodsen voor kanonnen en afritten opgetrokken, moderne toiletgebouwen geïnstalleerd enz. enz. Bij inzage van de kadasterplannen stelde men vast dat de noordergrens van de opgepulde arm zeer onregelmatig verliep. Zoals te verwachten valt van militairen wilden ze graag, na beëindiging der werken, een mooi rechte afsluitingsmuur optrekken rond hun nieuwverworven domein. Op 14 april 1939 begonnen dan ook onderhandelingen voor aankoop van delen van de percelen 2302a en 2393n. De gewenste grond behoorde toe aan het Klein Begijnhof in de Violettenstraat en viel onder de bevoegdheid van de beheerraad der vereniging zonder winstgevend doel "BOLVTH" gesticht bij akte ontvangen door notaris Honoré Verstrynghe van St-Lauryns op 26 oktober 1923 (9).

De pastoor van het begijnhof die een stuk van zijn tuin moest afgeven en Eerwaarde zuster Emma De Sutter grootjuffer van hetzelfde hof die handelde in naam van de beheerraad, maakten geen moeilijkheden. Reeds op 30 juni verkocht de vereniging aan het M.v.O. een strook grond van 215 m² en een van 37 m² voor de gezamenlijke prijs van 17.500 frank

(waar is de tijd ?).

De riolerings- en opvullingswerken kwamen klaar in april 1940. De 22ste van dezelfde maand gaf de hoofdingenieur-directeur van Bruggen en Wegen, belast met de bijzondere dienst van het stroomgebied, J. Mallens het gewonnen stuk grond over aan kapitein Soffers, bestuurder van de dienst militaire gebouwen te Gent. Dit gedaan zijnde brak de oorlog uit. De gevechten in mei 40 en de aansluitende Duitse bezetting deden de ganse zaak op een zijspoor verzeilen. In juli 1941 deed burgemeester Elias een eerste poging om aan het, door de overeenkomst van 1938, beloofde geld te geraken.

Door de mobilisatie in 1939 en de moeilijkheden begin 1940 was de wet op het dempen van de arm der Vijfwindgaten nooit gestemd. Bezet door een vreemde mogendheid was er vanzelfsprekend geen nationaal Ministerie van Oorlog meer. Bleef er alleen het Ministerie van Openbare Werken over om de nood te klagen. Deze dienst liet de zaak onderzoeken en kwam tot de vaststelling dat de gewelven onder de Brusselse straat niet werden afgebroken zoals afgesproken, er was alleen een riolering onderdoorgetrokken. Men rekende uit dat de werken maar 15.700 fr hadden gekost in plaats van 23.644 fr zoals op 28 april 38 voorzien. "De Stad is aan zijn verplichtingen te kort geschoten dus wordt er niet betaald", was de eindbeslissing.

Op 17 juni 1942 probeerde burgemeester Elias het nog eens maar het Ministerie schoof alles op de lange baan en besloot in 43 de oplossing uit te stellen tot na de krijgsv verrichtingen.

Het Gentse stadsbestuur heropende de zaak in 1948. Het sleepte nog aan tot eind 1953 vooraleer een nieuwe overeenkomst, nu met negen artikels, aangenomen werd. Het Ministerie van Landsverdediging (M.v.L.) behield de grond maar moest "ten eeuwigen dage" beloven nooit steenfunderingen van gebouwen of monolietbevoeringen boven de riool aan te brengen. Verder moesten de stadsdiensten de riolering onderhouden en zou M.v.L. onmiddellijk 88.635,02 frank in de gemeentekas storten. Burgemeester Claeys en secretaris Norro ondertekenden de akte op 10 september 1953.

Er was nog steeds sprake de kazerne uit te breiden en een tweede ingang te maken. Buiten het verhogen van de vroegere afsluitingsmuur langs de gedempte arm was echter nog niets gedaan of besloten. Het braakliggend terrein was bij preciaire toelating aan een vlijtig Gentenaar gegeven om er groenten op te kweken. Daardoor was het distel en onkruidprobleem van de baan.

Bij een inspectie viel het de kwartierkommandant op dat de afsluiting langs de tuin en het huis gelegen aan de noordzijde van de gedempte arm en de Lange Violettenstraat, eigendom van het Klein Begijnhof, er zeer gammel bijstond en dan nog wel gedeeltelijk op Staatsgrond. De 15 juni

1960 vertrok een schrijver aan grootjuffer Anne-Hélène Van den Fonteyne met de vraag de omheining te verplaatsen ofwel "een cijns te betalen bij precare toelating".

De grootjuffer, niet op de hoogte van de ganse Vijfwindgatengeschiedenis, schreef naïef terug dat "de waterloop bij zijn afschaffing privaat eigendom werd van de Stad... ook stond de muur daar sedert heugelijke tijden dus...".

Natuurlijk een kluif voor de militairen. Met het volledig dossier voor ogen kon de kommandant antwoorden : "De grond is eigendom van het M.v.L., ... de muur werd waarschijnlijk door de huidige huurder opgericht in diverse materialen en op alle mogelijke plaatsen... dus afbreken of betalen."

Het bleef een tijdje stil rond de gewraakte muur tot op 30 november het zegevierend antwoord uit het Begijnhof vertrok : "Ik heb de zaak aan een grondig onderzoek onderworpen en meen te mogen besluiten dat wij in het gebruik van de kaaimuur niet mogen gestoord worden aangezien dit gebruik ons toegestaan werd bij Ministerieel Besluit van 9 november 1875. U vindt trouwens hieringesloten fotokopijen van de documenten welke dienaangaande in ons bezit zijn. Met de meeste hoogachting voor de V.Z.W.D., Van de Fonteyne." (Fig. 2). Hoogstwaarschijnlijk brandde er die avond een extra dikke kaars op het altaar van de begijnhofkerk.

In de zestiger jaren bouwde de firma Daniel Van Hove uit de Holstraat een appartementsgebouw links van de overdekte arm aan de Lange Violettenstraat. De firma die het oude herenhuis aan de rechterkant van de arm kon aankopen wenste daar ook eenzelfde woonblok op te trekken maar moest daarvoor over het opgevolde militair terrein kunnen beschikken.

Begin 1969 deed Van Hove een officiële aanvraag tot aankoop van de grond. Hij stelde daarin voor een inrit te voorzien boven de aangelegde riolering en onder het te bouwen complex. De militaire voertuigen zouden ten allen tijde voorrang krijgen de nog steeds te maken achteruitgang van de kazerne te gebruiken (Fig. 3).

De algemene dienst der militaire bouwwerken maakte een grondige studie en kwam tot volgende bevindingen : "Door de bouw van de appartementen zal het eigendomsrecht van het M.v.L. aan banden worden gelegd. Blijkens de beperkingen inzake het gewicht van doorrijdende voertuigen opgelegd door het Stadsbestuur in de bouwvergunning, is de ondergrondse stadsriool zich bevindende in de strook militair domein, zeer zwak, wat achteraf kan aanleiding geven tot complicaties. De erfdiensbaarheid van de doorgang zou een zeer ingewikkeld geval worden. Een eventuele achteringang zou uiteindelijk toch maar accidenteel gebruikt worden. Bij het klaarkomen van de ringvaart zal de oude Schelde-

Ponts et Chaussées.

Le Ministre des Travaux Publics.

Province de la Flandre Orientale

N° 12170

En la requête par laquelle les Srs Nigon et Dumont, entrepreneurs à Gand, sollicitent pour et au nom de Madame Collette Schœneman, propriétaire du logement de ces dames en cette ville, l'autorisation de construire un mur de clôture le long du faubourg bordé de la rue droite du Bas Courtil et de la rue gauche du vicil Courtil à Gand.

En le rapport de l'Ingénieur en chef Directeur des ponts et chaussées de la province de la Flandre Orientale, en date du 24 juillet 1879.

Art. 1er L'autorisation sollicitée sous le nom Collette Schœneman lui est accordée sous conditionnement.

1° Le mur de clôture projeté sera distant de 3.50 mètre côté du Bas Courtil, du mur existant en bord existant, et du côté du vicil Courtil, de la cite de l'abbé de ce couvent.

2° Il ne sera formé sur le mur du mur, faisant face au mur, aucune excavation, anticipation, ou saillie ^{n'ayant pas} plus de 0.10;

3° Les marches à établir éventuellement devant la porte d'entrée, ne pourront faire plus de 0.05 de saillie sur le mur de la façade;

4° La porte d'entrée ne pourra s'ouvrir du côté de la voie publique;

5° Les impétrants ne mettront la main à l'œuvre qu'après avoir reçu du Conducteur des ponts et chaussées du ressort les indications nécessaires à cet effet;

L'autorisation dont il s'agit sera considérée comme nulle et non avenue s'il n'en a pas été fait usage dans le délai d'un an, à partir de la date de la présente décision.

Expedition, etc...

Bruelles, le 24 juillet 1879.

Au nom du Ministre,
Le Directeur, Poncelet
(signé) Poncelet

Pour copie conforme:
L'Ingénieur en chef Directeur
J. No Mathon

A Monsieur le Ministre des Travaux Publics
à Bruelles

Fig. 2.

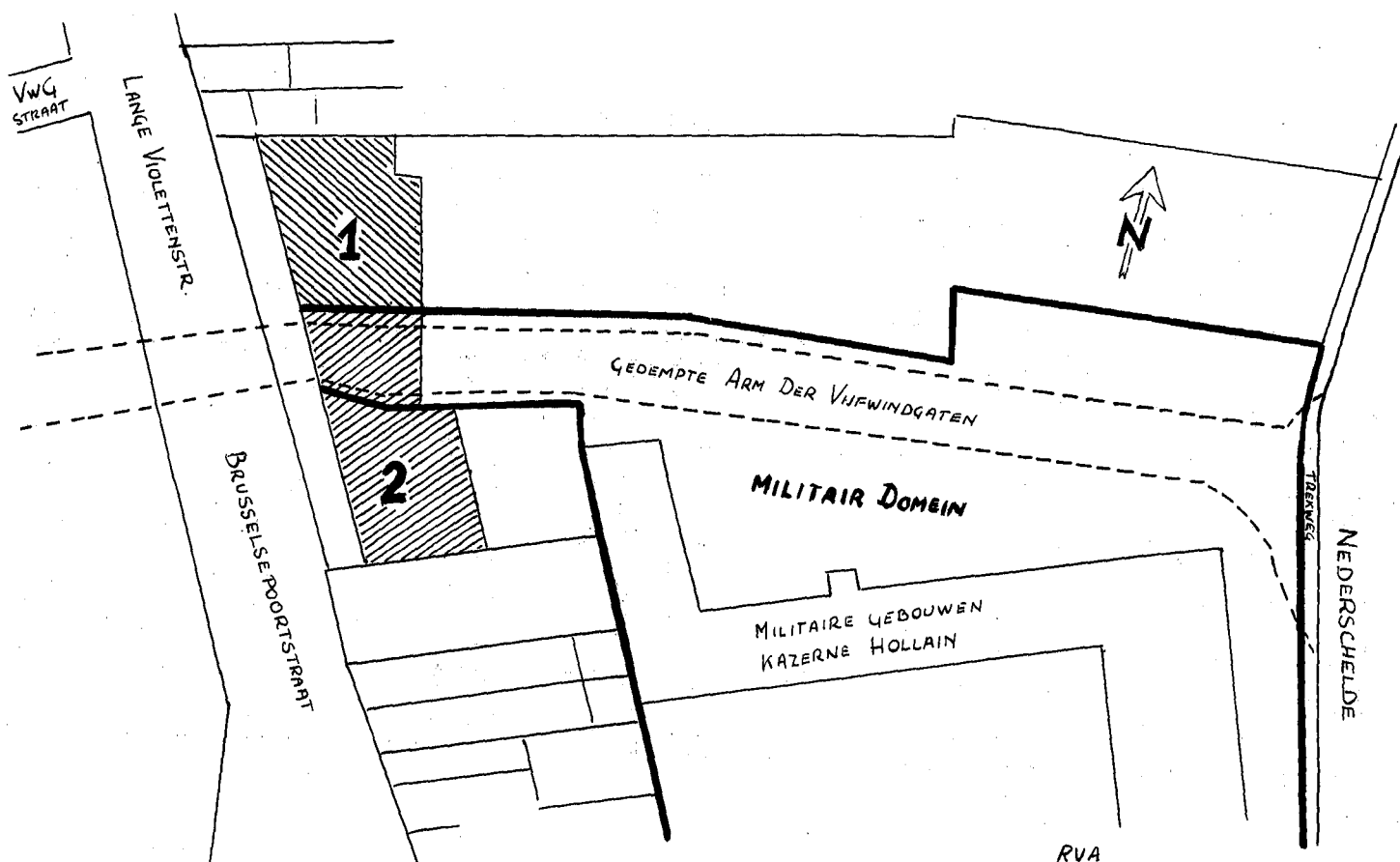

Fig. 3. 1. Reeds gebouwde appartementen. 2. Nog te bouwen appartementen.

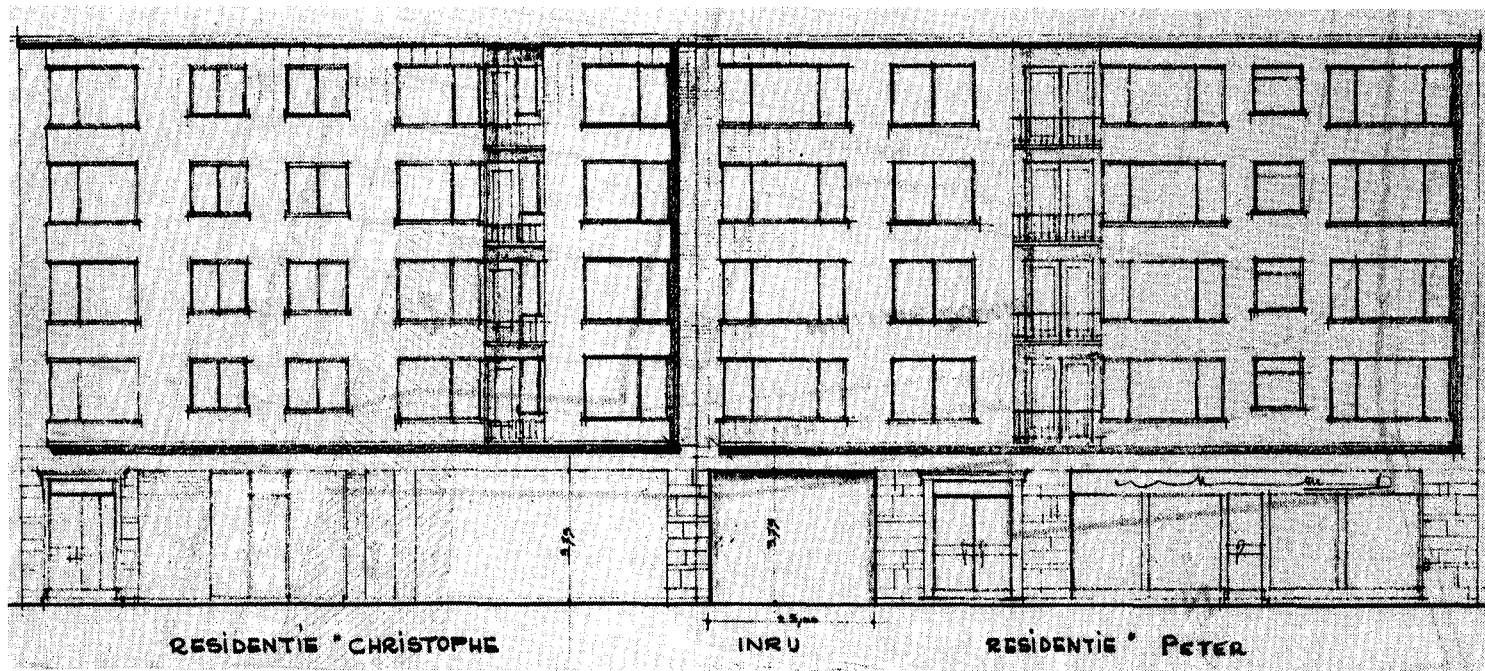

Fig. 4. Schets van de afgewerkte appartementen. In het midden den inrij tot de achtergelegen garages. Men kan dus steeds vaststellen waar het Klein Scheldeken vroeger zijn loop had.

arm achter de kazerne hoogstwaarschijnlijk gedempt worden wat bijkomende mogelijkheden voor een nieuwe toegang zal scheppen. Er wordt aangeraden de mogelijkheid tot verkoop van deze strook militair domein zonder behoud van dienstbaarheid in overweging te nemen”.

Deze raad werd gevolgd en het terrein verkocht aan de firma Van Hove die er zijn appartementen optrok. Zoals te zien op de afbeelding werden de voorschriften, niet te bouwen op de riolering, in acht genomen. De architect heeft dit opgelost door de ingang naar de achter gelegen garages boven het vroegere Klein Scheldeken-Arm der Vijfwindgaten te leggen (Fig. 4).

De wens in 1922 door Van Werveke in het dagblad “La Flandre Libérale” geuit is dus niet in vervulling gegaan : “La porte fortifiée a disparu, mais les treuils servant à manoeuvrer les vannes existent toujours. Il est question de supprimer le cour d’eau en amont. Nous espérons bien qu’on ne touchera pas à ce coin pittoresque de la vieille ville, à la dernière écluse outillée comme au moyen-age”.

Roger VAN AERDE

BIBLIOGRAFIE – NOTEN

- (1) Dit verhaal sluit aan bij het artikel “Neen de Oude Schelde is niet altijd oud geweest” door M. Van Wesemael. Ghendtsche Tydinghen 1983, blz 186.
- (2) V. Fris : De oude straatnamen van Gent, blz. 190. -1925-
- (3) Vuylsteke : Gentsche stads en baljuwsrekeningen 1280-1336 deel I blz. 458. Volgens die rekeningen werd in 1325-26 de laatste hand gelegd aan de poort.
- (4) G. Van Doorne : De Gentse stadsversterkingen tijdens het Calvinistisch bewind. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling S.A.G. “Vóór de brug (komende van de Lange Violettenstraat sic.) verrees de Windgatenpoort of Buitenste Hooipoort. Een waterpoort beschermde de sluis naast de brug”.
- (5) M. Steels : De Keizerpoort, in Ghendtsche Tydinghen 1975, blz 15.
- (6) De naam *Vijf*windgaten duikt voor de eerste maal op in 1406. Zie schenking Van Werveke, S.A.G.
- (7) Pipyn en Cie was een katoenspinnerij gelegen in de Vijfwindgatenstraat op No 3 en 5. De privaatwoning van Pipyn bevond zich in de zelfde straat No 11.
- (8) Het gaat hier om het lastenkohier No 1650 uit 1936.
- (9) – L. Joos : Het begijnhof O.L.Vrouw ter Hoye (BOLVTH) blz. 43. -1934-
– De stichting werd bevestigd in het Staatsblad van 10 november 1923, bijlage aan No 744.
Met dank aan de heer Ernest Galle uit Lede voor het gebruik van zijn documentatie.